

fordítás! – Nem lehetne-e világosabb? Igen; de elveszti tömörségét, s senki sem fogja többé Klopstockénak ismerni.”

Végső következtetéseinket az alábbiakban foglalhatjuk össze: Nem bizonyítható, hogy 1775. jan. 21-én Pozsonyban előadták Klopstock: Hermanns Schlact c. művét, mint ezt a Pressburger Zeitung jan. 14-i száma kilátásba helyezte. Arra sincs elfogadható bizonyíték, hogy Klopstock *Friedrich der Fünfte* (1750) c. versét Szilágyi Sámuel 1785 előtt fordította, de arra igen, hogy azt Kazinczy Ferenc *Oh melly drága király* címmel csak 1820-ban jelentette meg a Tudományos Gyűjteményben. Klopstock első magyar megszólaltatója tehát Zimányi István Lajos, aki az *Ihr Tod* c. ódát latin fordításban 1784-ben jelentette meg, de minden bizonnyal már 1780-ban elkészítette.

Hegyi Balázs

Schedius Lajos magyar irodalomtörténetéről

A legutóbbi időkig azt hittük, hogy Schedius Lajos, a pesti egyetem fiatal esztétika professzora csak tervezett 1797-ben egy magyar irodalomtörténetet, de vagy lemondott később szándékáról, vagy a kézirat veszett el. A rostocki egyetemi könyvtár igazgatója, Karl-Heinz Jügelt hungarológus doktori értekezését készítve bukkant rá a Jénában megjelenő *Allgemeine Literatur Zeitung Intelligenzblatt* c. mellékletében, az 1798-as évfolyamban (No 21. v. 3. Februar) az „irodalmi hírek” rovatban egy *Ungrische Literatur* c. hosszabb fejtegetésre, mely kétséget kizáró módon az elveszettnek hitt munka. 1975-ben a KLTE Német Tanszékének évi kiadványában, a *Német Filológiai Tanulmányok* („Arbeiten zur deutschen Philologie”) IX. kötetében helyet adtam a becses leletnek. Az említett kiadvány tükrével szedve 14 lap terjedelmű.

Karl-Heinz Jügelt bevezető tanulmánya bebizonyítja a szerzősége, terjedelmes jegyzetapparátusa pedig a németül olvasó számára is megkönnyíti az irodalmunkról adott tömör és rendkívül tanulságos kép részleteinek megértését. Mivel a NFT hazánkban csak a nagyobb könyvtárakban található meg, és könyvruhási terjesztésre is csak külföldön kerül, azt gondolom, nem lesz felesleges e helyen hírt adni a dokumentumról. Irodalmunk életének ez az első összefüggő áttekintése. Tíz évvel előzi meg Kazinczy Ferenc ún. „Tübingai Pályaművét”, mely meg sem jelent 1916-ig és Pápay Sámuel érdemes, vaskos kötetét: *A magyar irodalom története* (Veszprémben. 1808.). Kazinczy biztosan ismerte is Schedius összefoglalását, hiszen az *Allgemeine Literatur Zeitung* járt a sárospataki nagykönyvtárba. A szóban forgó száma a folyóiratnak meg is érkezett, ezt kétségtelenné teszi Szombathy János könyvtárosnak bejegyzése: „N. B. Ez a darab febr. azonban meg nem engedett, hanem Majusban jött meg.” A cenzor talán éppen Schedius irodalomtörténete miatt késleltette a szám eljutását a fontos magyar kulturális központba, vagy maga is kíváncsian olvasta és tanult belőle. Tudjuk, hogy a bécsi titkos rendőrség sokkal nagyobb figyelmet szentelt minden kinyomtatott magyar betűnek, de különösen a rólung német földön megjelenő tudósításoknak, mint sok magyar hazánkfia . . .

Érdemes egy percre a folyóiratnál elidőzni. – Európában a 18. század utolsó harmadában kialakult a művelt emberek hatalmas köztársasága, – Voltaire szavaival élve: „une république immense d'esprits cultivés”, mely a tudományok, a művészetek és az irodalom egészéről általános és megbízható tájékoztatást kívánt kapni rövid, kényelmes formában. A hessen-homburgi „Société Patriotique” 1775-ben az őrgóf védnöksége alatt egy francia nyelvtanár indítványára egyenesen azzal a céllal jön létre, hogy összekötő kapocs legyen a kontinens sok akadémiája között, segítse az információk áramlását. H. Paradis úr, a főtitkár, eljön Budára is, és a „Hazafiúi Magyar Társaság” Bessenyei György vezetésével a „Société Patriotique”-hoz kíván csatlakozni, talán hogy Bécs inkább eltérje, vagy hogy a kialakulóban levő magyar irodalmi élet Bécsen túlmutató szálakhoz kapcsolódhasson. A díszes tagsági oklevelek révén magyarjaink bele is kapcsolódnak az európai művelt fők hatalmas köztársaságába. Sőt, amikor mint társaság mégsem kezdenek el működésüket, Hessen–Homburgból Bessenyei György személy szerint felszólítást kap, hogy a Habsburgok magyar és olasz tartományai irodalmi terméséről küldjön rendszeres tudósításokat, szervezzen információs irodát e célból Bécsben.

Bessenyei udvariasan kitér a megtisztelő ajánlat elől. Arról sem tudunk semmit, hogy a hessen-homburgiaknak sikerült volna az információáramlás megindítása. Kevés volt hozzá a szellemi erő. – Ezzel akkor német földön Weimar és Jéna rendelkeztek. Itt éltek és alkottak Wieland, Herder, Goethe

és Schiller s körülöttük sok más értékes szakember. A kor szükségletének megfelelő orgánumot, egy általános referáló folyóiratot itt lehetett létrehozni, és ez 1785-ben létre is jött. Az *Allgemeine Literatur Zeitung* nevet kapta a hetilap, melybe 1785 és 1804 között Weimar és Jéna minden jelentős szelleme dolgozott, szigorúan őrzött névtelenségben recenziálva, rostálva egész Európa szellemi termését. Ennek megfelelően olvasták is szerte a világon és szármoltak vele. Schiller feljegyzése szerint 1787-ben 120 munkatársa volt (köztük számos külföldi szakember). Az előfizetők száma 1795 körül elérte a 2400-t.

E jelentős nemzetközi fórumon két magyarországi német tudós adott rendszeresen számot a hazai irodalmi termésről: Johann Christian Engel bécsi tisztviselő és Schedius Lajos pesti professzor, mindketten a göttingai egyetem volt diákjai. Becsületükre válik, hogy 1785 és 1803 között 140 magyarországi vagy vonatkozású művet ismertettek. Schedius az irodalmi és a földrajzi jellegű munkákat vállalta magára. Amikor a folyóirat szerkesztői „Irodalmi hírek” („Literarische Nachrichten”) cím alatt az egyes európai irodalmak történetét sorra felvázoltatták megfelelő szakemberekkel, Schedius megírja a magyar (nem a magyarországi) irodalom rövid történetét. A folyóirat elterjedtségét, szinte európai monopóliumhelyzetét nézve, a rövid, velős összefoglalás a napóleoni háborúk idején jól szolgálta a magyar szellemi produkció külföldi megismertetését. Jól meggondolva a dolgot, 1800 körül „jobb sajtónk” volt Európában mint, a legutóbbi időket leszámítva, bármikor, hála elsősorban hazai német, de magyarul is tudó és magyarul érző tudós polgártársainknak.

Schedius Lajos ezek közül is kimagaslik tudásával, sokoldalúságával és azon kapcsolatok révén, melyek fiatal korában Kármán Józsefhez és az *Uránia*-hoz fűzték, később pedig Kisfaludy Károlyhoz és köréhez kapcsolódtak. – Itt most csak 1798-ban megjelent irodalomtörténetéről akarok hírt adni. Röviden, hiszen a teljes szöveg rendelkezésre áll és szakembereknek hozzáférhető. Itt inkább csak helyzet szeretném kijelölni a magyar irodalomtörténetírás folyamatában.

Nem szükség részletesen kitérnem az előzményekre. Annyit mégis érdemes elmondani, hogy Czvittinger Dávid, aki a sort 1711-ben elkezdte 250 magyarországi szerzőt felsorakoztató irodalmi lexikonával, egy német tudósnak a magyarok tudományát becsmérlő nyilatkozatára akar válaszolni. Bél Mátyás két évvel később Berlinben adja ki a tudós világhoz címzett felszólítását, gyűjtsenek anyagot számára magyar irodalomtörténethez. – A felhívás visszhang nélkül maradt. Rotarides (Kerekes) Mihály 1745-ben német földön adja ki előmunkálatait megírt, de elveszett tudománytörténetéhez és egyháztörténetéhez. Ő is német tudósokkal vitázik, sokszor kemény szókkal, a magyarok barbársága fölől.

Magyar írókról magyarul először Bod Péter *Magyar Athenasa* szól 1766-ban. Közel ötszázról tud, főleg 16–17. századi egyházi szerzőkről. Horányi Elek 1775-ben 1000 írónál, tudósnál is többet sorol fel, de a *Memoria Hungarorum* még mindig csak lexikon. A tervezett összegezés elmaradt. Wallaszky Pál 1785-ben már olyan korban adja ki tudomány- és iskolatörténetét (*Conspectus Reipublicae Litterariae in Ungaria*), amikor a felvilágosodás jegyében felvirágzik magyar nyelven irodalmunk, költészetünk. Ő azonban minderről nem látszik tudomást venni. Csak a múlttól ír lelkiismeretesen a „hun-szittya” irodalomtól kezdve a „Ratio Educationis”-ig. A 18. században egyetlen igazán magyar költőt említ: az alkalmi verseket gyártó Verestói Györgyöt. Toldy Ferenc mégis úgy írja, hogy az érdemes Wallaszky adja irodalmunkról az első rendszeres feldolgozást! Ezt a babért, úgy hiszem, Schedius Lajosnak kell átengednie.

Ő is hazájának ügyvédje az európai fórumon. Benne él tevékenyen a fellendülő magyar szellemi életben. Felvilágosult fő, protestáns és jozefinista polgár. Mikor „Ungrische Literatur” címen ír, magyar irodalmon csak a magyarul írott műveket érti, még Bod Péternél is következetesen. Ezzel a figyelmet első mondatától kezdve a *magyar nyelvre* irányítja. Arra a nyelvre, melyet Magyarország lakosságának csak egyharmada beszél, de amelynek érvényesüléséért küzd a magyar írók serege 1772 óta: irodalomban, tudományban, közéletben és az iskolában. Alapvető harci kérdés ez, hiszen a közélet és a felsőbb oktatás nyelve a latin és a német. A tudományos művek is jórészt így jelennek meg. Az országban a legszámosabban magyarok élnek, a nemesség teljes egészében az. De velük szinte egyidőben a nemzeti megújulás útjára léptek a románok, szlovákok, szerbek, horvátok. Több nagy városban, Budán, Pesten, Pozsonyban tekintélyes német polgárság él. Újságjai, nyomdái és színházai vannak. 1802-ben egy hazai német lapban olyan nyilatkozat is megjelenik, hogy a német és a szlovák nyelv nálunk fontosabb a magyarnál, mert a szlovák alkalmasabb a fejlesztésre („Bildsamkeit”) a magyarnál, a német pedig jó összekötő kapocs a sokféle nép között.

A magyar nemesi nemzetet nem igen foglalkoztatták egyelőre az effajta vélekedések, de tudjuk, hogy a legműveltebb magyarokat, nemeseket és nem nemeseket elgondolkodtatja a magyar nyelv közeli kipusztulásáról szóló jövendölés. Kollár Ádámától, az udvari könyvtárigazgatótól származik ez. Még Bessenyei Bécsbe érkezése előtt írta le a nevezetes lapalji jegyzetet, és egy évtizeddel később maga sem írta volna le. Közvetítéssel eljut Herderig és a nagy történetfilozófus tekintélyével megtévezve a nyolcvanas évek végétől kezdve hat nyomasztólag, vagy serkent tettekre. Közben II. József megmutatta, hogy igenis lehet a holt latin helyébe a németet behelyettesíteni közigazgatásban és iskolában. A nemesi-nemzeti ellenállás és a külpolitikai körülmények hatására a király visszavonja rendeleteit, de a kérdés nyitva marad még nagyon sokáig. A magyar írók és a bécsi udvar nem közvetlenül ugyan, de egymásról tudva ettől kezdve azon vitáznak, alkalmas-e a magyar nyelv a tudományok befogadására, be lehet-e az iskolákban vezetni és alkalmas-e a közélet nyelvének minden területen, nemcsak a vármegyékben? A következő nagy vitakérdés: általános bevezetése a közigazgatásban és az iskoláztatásban lehetséges-e az ország etnikai helyzetét tekintve?

Az elsőt bizonyítandó indle meg a nyelv művelése, ápolása, csinosítása és újítása, új feladatok ellátására alkalmassá tétele. Ez a magyar irodalom, a magyar literátor első kötelessége. Bécsből nézve pedig arról van szó: mit kell és lehet tenni az újra meg újra felmerülő magyar követelések leszerelésére? – A titkos rendőrség éberrel figyeli a magyar irodalom minden lépését, melyet észrevehet. A magyar nyelvet fejlesztő magyar irodalmat veszedelmesnek, mert hatásosnak tartja. A titkos udvari referátumok jobban felismerik és jellemzik a törekvéseket, mint íróink maguk: „... a birodalom egyetlen részében sem gyakorolnak a némileg kiválóbb nemzeti írók a művelt és félig művelt osztályok gondolkodásmódjára oly nagy befolyást, mint Magyarországon...” Arról is pontosan tudnak Bécsben, hogy az írók egymással leveleznek és azt is, hogy miről. Szemet szúr Bécsnek, hogy a magyar írók „... hatnak Németország legérdekesebb folyóirataira, és ritkán történik Magyarországon valami jó vagy nem jó, amit azok egyikében szóba ne hoznának.” – Ilyen megfontolások alapján készül az udvar 1807-ben a provokatív tübingai pályakérdésekkel a hangadók felderítésére és hatásos ellenintézkedések megtételére. A magyar nyelv és fejlődésének ügye nemcsak a magyar íróknak és politikusoknak volt fontos...

Úgy érzem, mindezt el kellett mondani, hogy minden vonatkozásában, a maga valóságában értékelhessük Schedius Lajos irodalomtörténeti vázlatát. 1798-ban, amikor a magyar írók és tudósok közül a legmerészebbek feje porba hullt volt, többen börtönben sínylődnek vagy meghaltak, a Jénában megjelenő írás *politikai* tett volt, nem tudományos teljesítmény csupán. Bár annak sem akármilyen. Akkor szólt az európai fórumon a magyar nyelv védelmében, amikor azt más és ilyen felkészültséggel nem tehetette. Első mondata így hangzik: „A harmonikus, jólhangzó, egyszerű, hajlékony és erőteljes magyar nyelv, melyet a magyarok („Magyaren”) Ázsiából Európába behoztak, a maga mivoltában egyedül áll az egész művelt földrészen. Több mint három millió ember beszéli. Talán a történelem folyamán egy nagy birodalomnak államnyelvévé válhatik, ha az a latin nyelv béklyóitól megszabadul, és kívánatos összekötő kapocs lehet a Magyar Birodalomban és országaiban élő oly sok különböző nemzet között. Mint irodalmi nyelv már most évenként megemlítést érdemel azokon a hasábokon, melyeket az *Allgemeine Literatur Zeitung* az irodalom története és az európai... emberiség ezáltal kifejlesztett kultúrája, műveltsége és nemesedése számára nyitva tart.”

Ezzel a súlyos első mondattal Schedius már 1798-ban megadta a későbbi provokatív pályakérdésekre a választ: igenis a magyar nyelv alkalmas a tudományokra (tehát az iskoláztatásra), és lehet belőle mint államnyelvből kívánatos összekötő kapocs az itt élő népek között. Ennek a meggyőződésnek semmi köze sincs magyar nacionalizmushoz. Tudományos felismerés és racionális megfontolás vezetik: ha II. József a német hivatali nyelvet bevezethette (és ő sem akart „germanizálni!”), amit pedig Magyarországon sokkal kevesebben beszéltek mint a magyart, miért ne lehetne bevezetni a többiek sérelme nélkül csupán összekötő nyelvnek, az adminisztráció nyelvének a magyart? A kérdés csupán az, hogy alkalmas-e erre a szerepre, ahogyan ezt a német nyelvről II. József bizvást elmondhatta, és kívánatos-e, lehetséges-e a bevezetése? Mindkét sarkalatos kérdésre igennel válaszol Schedius, a hazai német polgár.

Irodalomtörténete ilyen kiindulás után természetesen a magyar nyelv sorsát kíséri figyelemmel. Legrészletesebben a magyar felvilágosodás első szakaszáról szól. Akkor senki nem tudott ennyit erről, még ma is haszonnal olvassuk fejtegetéseit, hangsúlyyaiból tanulhatunk az irodalmi köztudat alakulását illetően. A protestáns és polgár Schedius a középkori latin nyelvű irodalmat már csak azért sem

méltatja, mert szerinte a latin akkor is a társadalmi elnyomás eszköze volt, a papok és a nemesség kezében arra szolgált, hogy a néptől elzárja a tudást, és azt így engedelmességre szoktassa. Említést nyer a nemrég felfedezett *Halotti Beszéd*, de az eddig annyit dicsőített magyar humanizmus mostoha-gyerekei marad. Mátyás híres könyvtáráról csak annyit tudunk meg, hogy benne magyar nyelvű kézirat vagy könyv nem volt. A magyar nyelvet a reformáció emeli irodalmi rangra, és az okosabb katolikusok is jobbnak látják ezen folytatni a hitvitákat. Pázmány Péter szép magyarsággal, „de a vallási türelmetlenségtől és az elnyomás szándékától fűtött” műveket ír. A vallási villongások és a török hódítás visszavetik a magyar nyelvet. Még a protestáns iskolák is latinul tanítanak.

A nemzet csak „ezen az emberiség történetében oly nevezetes század” utolsó két évtizedében ébredt mély álmából. 1777 és 1797 határolják a korszakot, melyről Schedius beszélni akar, bár röviden visszatekint az 1772 óta megjelent művekre és fordításokra. Kónyi Jánost az egyik legtermékenyebb fordítás-gyárosnak („Übersetzungsfabricant”) nevezi. – Az irodalmi ébredés sok-sok íróját és művét felsorolja, majd irodalomszociológiai elmélkedés következik: írók voltak, de olvasók száma még csekély. A könyvek nem fognak, a főrend franciául és németül olvas. Az iskolákban a latin uralkodik. De „ezenkívül egy bizonyos csoportnak („Partey”) érdekében állt, hogy megakadályozza, nehogy a jelen és a jövő élet annyi fontos kérdéséről világos, helyes, felvilágosult fogalmak jussanak el éppen a kiművelt anyanyelv segítségével a számos alsóbb eddig még műveletlen, babonás és éppen ezért könnyen kormányozható néposztályhoz. És ez a csoport elég hatalmas volt ahhoz, hogy e „szép” cél érdekében minden eszközt a kezében tartson.

II. József trónraléptével gyorsan más irányt vesznek a dolgok, főleg a vallásszabadság és a sajtószabadság bevezetésével. A német hivatali nyelv erőltetése pedig az ellenállás és a versengés szellemét kelti fel a magyarokban. Az igazi fénykor tehát most jött el a magyar irodalomban, főleg fordítások készülnek nagy számban. Hosszas méltatást kap a *Magyar Hirmondó*, Ráth Mátyás, de egyáltalán az időszaki sajtó. Utalás történik Bessenyei akadémiai tervzetére, szótárakra, nyelvtanokra. Azt is tudja Schedius, hogy Révai Miklós 1784-ben személyesen terjeszti II. József elé saját akadémiai tervzetét. – Ráth Mátyást igen fontos személyiségnek tartja, mint ahogy a *Pályám Emlékezete* is úgy ünnepli mint egy Prometheust. 1787 áprilisában közzétett szótár-terve és előfizetési felhívása több teret kap Schedius vázlatában, mint az egész irodalmi fejlődés a *Halotti Beszéd*-től a „Ratio Educaionis”-ig.

Az egyetlen költő, akit valóban egyénileg jellemez szerzőnk, az akkor már Bécsben tartózkodó Batsányi János. „Született költő, aki legtöbb eddigi munkájában (de különösen azokban, melyek nyomtatásban még nem jelentek meg) Osszián mély érzését és tiszta természetérzését szerencsés kézzel egyesítette Horatius fényével és Lucanus tüzével. Különösen verseinek zenei felépítésében („in seinem musikalischen Versbau”) nemzete költői közül senki nem éri utól . . .” Rá érvényes az a dicséret, amit Herder Miltonról mond el, aki nem harmonikus nyelvére harmonikus fülével a numerust és a ritmust mintegy ráerőltette. „Ő (Batsányi) bebizonyította, hogy az eddig még kevésbé képzett, de önmagában egyébként egyszerű, nyomatékos és képgazdag, gyakran röviden és kevés szóval egy egész jelenetet festő keleti magyar nyelv a tökéletesedésre föltöbb képes és a költészetre épp oly alkalmas mint bármely élő európai nyelv.” A költő Batsányi megkapja az első igazi elismerést, de költeményei elsősorban mégis annak bizonyítására említődnek, hogy a magyar nyelv szép és tökéletesíthető. Meg is fogalmazza Schedius, hogy II. József idejében a nyelv és az irodalom Magyarországon oly gyorsan fejlődtek, mint azt ily rövid időszak tartama alatt egyetlen más népnél sem lehet megfigyelni. A király szándéka ellenére bebizonyította, hogy a latin nyelv nyűgét gyorsan le lehet rázni, és csak az alkalomnak kellett elérkeznie, hogy a nem szeretett német helyébe a magyar lépjen, ne a latin.

Erre József nevezetes visszavonó tollvonása és a 25 év óta először újra összehívott országgyűlés jó alkalmat adtak. A tanulmány részletesen beszámol a röpiratokról, a *Hadi s más nevezetes történetek* ismeretes pályatételéről. Fontosnak tartja a most és a két évvel később a magyar nyelv ügyében hozott határozatokat, az ügyesen taktikázó II. Lipót gesztusait. Mindezt azt bizonyítandó, hogy a magyar nyelv elindult azon az úton, hogy államnyelvvé legyen.

1797-ben, mikor az irodalomtörténet készül, már nyilvánvaló, hogy az országra sötét elnyomás nehezedik. Schedius most a befejezéshez közeledve részletesen számbaveszi mindazt, amit a nemzeti lelkesedés mindenek ellenére eddig mégiscsak elért. Tudja, hogy a számvetést még nem végezte el senki. Azt is kénytelen regisztrálni, hogy több érdemes vállalkozás időközben csődbe jutott: Pánczél *Magyar Musa*-ja hallgat, Kazinczy *Orpheus*-a 1793 óta nem jelenik meg, és a legutolsó vállalkozás, az *Uránia*, melynek maga is részese volt, a harmadik kötettel abbamaradt. Az 1790-ben felállott szín-

játszás még tartja magát. (A néhány év alatt fellendülő drámairodalomról külön kíván Schedius a lapban beszámolni.) Hasznosak voltak a gimnáziumokban néhány helyen létrejövő nyelvművelő diáktársaságok, a sok magyar nyelvűtan. Ezek között is külön hely illeti meg a *Debreceni Grammatikát*. Maradandóbb eredményként lehet elkönyvelni Aranka György „Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságát”. Erdélyben különösen, de a nagyobb magyar hazában is egyre több megye levelezik egymással magyarul. A Helytartótanács hivatali nyelvéről a következő országgyűlés fog intézkedni . . .

Schedius mindenképpen azt akarja szuggerálni összefoglalásában, hogy a magyar nyelv ügye jól áll. Ime, a felsőoktatásban is tért hódít. Sárospatakon megtört a jég, néhány tárgyat már magyarul tanítanak. A legfrissebb értesülés szerint pedig Debrecenben 1797 húsvétra óta minden tárgyat magyarul oktatnak. Az ország várja Budai Ézsaiás magyar történetét és Sárváry Pál fizikáját – magyarul.

A számvetés ezzel lezárul. De mit hoz a jövő? Mit várhat a tudós világ, mit remélhetnek a nemesebb lelkek, akik a jó, igaz és szép elterjedésének, legyen szó bármely országról, egyként örülnek? A felelet az adott pillanatban nem könnyű. Felesleges lenne, mondja Schedius, azokról az új és jövőbeli akadályokról beszélni, melyek a magyar tudósokra várnak. Ezzel kimondta, hogy a reakció nagy leszámolása óta tagadhatatlanul nehezebb a helyzet. Ennél világosabban nem szólhatott az, aki maga is a gyanúsítottak listáján volt. – De miben lehet akkor bízni? Mi segíthet át az akadályokon? Mi az, amit semmiféle terror nem vehet el a nemzettől?

„Bizakodó lehet a filozófus szemlélő, minél inkább alkalma van láthatni a nemzet belső kiríthatatlan energiáját (A kiemelés tőlem: N. L.), mely különösen olyan vidékeken félreismerhetetlenül megmutatkozik, melyek a szomszédos . . . népektől távol esnek.” Ezt a belső energiát senki és semmi nem veheti el a magyartól. Ezért most, amikor béke lett (1797-ben véget ér az első koalíció hadjárata a forradalmi Franciaország ellen) „csendben és szinte észrevétlenül, de biztosan tovább folytatódnak a magyar tudósok hazafüüi fáradozásai, és a törekvések eredményeit hamarosan látni fogja a világ.” Van néhány főúri pártfogója is a jó ügynek: ezeket a nemzet tisztelete veszi körül. Önérzetük pedig megadja nekik azt, amit sem kitüntetés, sem rendjel nem adhatnak meg. – Aki a jót igazán szereti, azt nem rémiszti el semmi, hiszen tudja jól: „Non est ad astra mollis e terris via”. Nem könnyű az út a földről a csillagokba . . .”

Ezzel a filozófikus elmélkedéssel fejezi be Schedius Lajos magyar irodalomtörténetét. – Minden keserves tapasztalat ellenére – optimistán. Még 1798 októberében beszámol a magyar dráma-irodalomról, 1801-ben pedig folytatja az irodalomtörténeti áttekintést. (Az értékes szövegeket K–H. Jügelnt kérésre hamarosan közreadja a *Német Filológiai Tanulmányok* XIII. kötetében). – Ezek után nyilvánvaló, hogy nem lehet igazuk azoknak a magyar kortársaknak, akik a pesti professzor valahol elejtett szavaiban a magyar nyelv elleni lebecsülést vélték felfedezni. Szerintem az *Uránia* körül is nagyobbak érdemei, mint azt egyetlen ott megjelent írása sejtene engedi. Taxner-Tóth Dezső néhány éve érdekes cikket közölt Schedius Lajos hatásáról a *Csongor és Tünde* filozófiájára.

Irodalomtörténeti értékes dokumentuma annak a kornak, melynek irodalmi köztudata és közérzete még feldolgozásra vár. (1817 után már eligazít Fenyő István könyve.) – Annyit érdemes még elmondani, hogy a *Tübingai Pályaművön* dolgozgató Kazinczy ismerte Schedius írását. Munkája III. részében ő is felvázolja a magyar irodalom történetét. Sokkal rövidebben, de hasonló gondolatmenettel. A középkort ő is elítéli a latin uralma miatt. Mátyás nála is megrovást kap, mivel „Budai igen gazdag Bibliothekájában nem találtatott egy magyar könyv is”. A magyar nyelvű irodalmat a reformáció teremti meg: „a régi dogma tanítóji követték a példát . . .” Kazinczy ismeri Zrínyit, de a „bekövetkezett gyászos idők” szerinte is elakasztották „az illy szerencsés kezdetű futást.” Ő is „a nagy Thérézia utolsó tizedére” teszi a felvirágzás kezdetét, de ő határozottabban 1772-ben, a testőrírók felléptében jelöli azt meg. Érdekes, hogy az 1785-ben íródott Gessner-fordítás előszavában ő is mert nyíltabban jozefinista lenni és II. Józsefhez kötni az igazi felvirágzást, ahogyan azt Schedius teszi. Kazinczy most érthetően óvatosabb. Sejtí, hogy a pályakérdések mögött csapda lehet. Irodalmunk fejlődéséről szólva, II. Józsefnek nevét sem említi. Abban viszont megint Schedius nyomán jár, amikor Ráth Mátyás érdemeit ő is túlbecsüli: „a nyelv és műveltség virágzására többet nála” Pázmány és Senczi Molnár óta „nem tön senki”.

Némedi Lajos